

УДК 37.013

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Боровик Л.В.

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

У статті представлена методика визначення рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Розроблений оціночний апарат та представлена сукупність діагностуючих методик дозволили нам для кожного курсанта отримати об'єктивну індивідуальну комплексну оцінку сформованості його психолого-педагогічної компетентності. Дослідження реальної ситуації щодо загального рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності у курсантів академії підтвердило наше припущення щодо недостатнього рівня її сформованості та переконало у необхідності її формування у ході освітнього процесу, а саме під час вивчення загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. Крім того, у статті описані рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, представлені відповідні шкали визначення цих рівнів.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, психолого-педагогічна компетентність, метод експертних оцінок, шкала, рівні.

Постановка проблеми. Реформування усіх правоохоронних структур України, в тому числі і Державної прикордонної служби, спонукає вищу школу до вдосконалення підготовки відповідного фахівця, формування його як професіонала, який не тільки добре володіє своєю професією, ефективно виконує свої оперативно-службові обов'язки, легко орієнтується в складній міжнародній та соціально-політичній обстановці, а й педагогічно та психологічно компетентний. Професійні функції офіцера-прикордонника мають дещо психологічний зміст, потребують вмінь та навичок виховної й навчальної роботи, тобто вимагають певного рівня сформованості такої інтегративної риси особистості, як психолого-педагогічна компетентність.

Психолого-педагогічна компетентність майбутнього офіцера-прикордонника являє собою сукупність його особистісних утворень (знань, умінь, якостей), що забезпечує психологічно та педагогічно грамотне, обґрунтоване здійснення професійної діяльності, спілкування та навчання підлеглих. Дана досліджуванна якість особистості є складовою професійної компетентності та відіграє важливу роль у професійній діяльності офіцерів-прикордонників, особливо зараз, в умовах глобального реформування відповідної правоохоронної структури.

У процесі виконання своїх професійних обов'язків у майбутній професійній діяльності курсантам доведеться виконувати ряд функцій, серед яких навчальна, виховна, корекційна, контролююча, організаторська, комунікативна; пропагандистська; управлінська, функція саморозвитку та самовдосконалення та ін. Всі ці функції вимагають наявності у досліджуваній категорії суб'єктів навчання певних особистісних якостей та педагогічних і психологічних знань, котрі в сукупності утворюють їх психолого-педагогічну компетентність. Безумовно, для того щоб констатувати проблему недостатнього стану сформованості досліджуваного феномену необхідним є застосування спеціального діагностуючого апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей професійної освіти, професійної та педагогічної компетентності займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Фундаментальні та методологічні основи професійно-педагогічної освіти розроблялися С. Батишевим, А. Беляєвою, Е. Зеером, П. Кубрушко, О. Маленко, О. Новиковим; зміст професійно-педагогічної діяльності розглядалися у роботах Г. Балла, В. Безрукової, С. Гончаренка, О. Коваленко, В. Козакова, Н. Кузьмінної, В. Лозовецької, А. Маркової, Н. Ничкало; засоби

та прийоми формування компонентів професійно-педагогічної компетентності були предметом дослідження А. Вербицького, О. Дубасенюка, В. Скауна; умови формування компонентів педагогічної компетентності розроблялись у роботах Н. Борисової, М. Кларина, Л. Хоружої та ін.

Слід, зауважити, що дослідженням психологічних та педагогічних особливостей професійної діяльності військових займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, наприклад, М. Феденко, В. Ягупов, досліджували особливості морально-психологічного забезпечення бою та діяльності військових фахівців; О. Тімченко, В. Христенко вивчали питання психологічного супроводу професійної діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах. Аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників, котрі можуть виступати складовими та показниками їх психолого-педагогічної компетентності проведено у роботах таких відомих українських науковців як С. Максименко, М. Томчук, Є. Потапчук, В. Ягупов, В. Торічний, А. Галімов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але, на жаль, у розглянутих наукових дослідженнях не розроблено методики оцінки та діагностування рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Отже, **метою даної статті** є розробка оціночного апарату, який би дозволив якісні показники перевести у кількісні та дослідити стан сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу. Для розробки цього апарату, по-перше, потрібно визначити та описати рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, і, по-друге, розробити відповідні шкали визначення цих рівнів [1, с. 34]. Для вирішення поставлених завдань нами було залучено експертну групу, до складу якої ввійшли досвідчені фахівці, практичні психологи, педагоги та науковці. Метод групових експертних оцінок використовують в системі освіти і педагогіки для оцінки якості навчання та викладання, оцінка особливостей учня і вчителя, досліджуваних ознак і якостей тощо. Формування експертної групи (якість, чисельність, узгодженість) було математично обґрунтовано [2, с. 59–68]. Метою роботи утвореної групи було виділення рівнів сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та їх опис. На основі аналізу результатів навчальної та повсякденної діяльності курсантів, врахування експертної думки та досвіду формування психолого-педагогічної компетентності нами було виділено чотири рівні сформованості досліджуваного феномену у майбутніх офіцерів-прикордонників. Охарактеризуємо кожен з них:

– *низький (світглядний)*. Курсанти з таким рівнем психолого-педагогічної компетентності мають стійкі професійні мотиви та мотиви необхідності формування психолого-педагогічної компетентності особистості, але при цьому рівень психологічних та педагогічних знань та вмінь є досить низьким, у них погано сформовані необхідні якості особистості, самооцінка власних здобутків є низькою, сформованість педагогічних

вмінь та рівень психолого-педагогічної підготовки є недостатніми, а елементи творчості у будь-який діяльності взагалі відсутні.

– *середній (теоретичний)*. Курсанти з таким рівнем психолого-педагогічної компетентності мають стійкі професійні мотиви та мотиви необхідності формування психолого-педагогічної компетентності особистості, достатній рівень психологічних та педагогічних знань, але при цьому вони не вміють ці знання застосовувати на практиці, у них недостатньо сформовані відповідні якості особистості, самооцінка власних здобутків підвищується, сформованість педагогічних вмінь та рівень психолого-педагогічної підготовки є достатніми, творчий підхід до вирішення поставлених завдань відсутній.

– *достатній (практичний)*. Курсанти з таким рівнем психолого-педагогічної компетентності мають досить стійкі професійні мотиви та переконання необхідності формування психолого-педагогічної компетентності особистості, досить високий рівень психологічних та педагогічних знань та вмінь, які вони вже вміють застосовувати на практиці для вирішення тривіальних задач, у них достатньо сформовані необхідні якості особистості та самооцінка власних здобутків близька до адекватної, але креативність та творчість у пізнавальній діяльності майже не проглядається.

– *високий (творчий)*. Курсанти з таким рівнем професійної компетентності мають досить стійкі професійні мотиви та переконання необхідності формування психолого-педагогічної компетентності особистості, сукупність психологічних та педагогічних знань, що здобувають під час навчання і практичної діяльності є досить потужною, у них сформовані необхідні якості особистості та самооцінка є адекватною, творчо розв'язують поставлені завдання, спостерігається ріст педагогічної майстерності та вміння спілкуватися з підлеглими.

З метою визначення розподілу майбутніх офіцерів-прикордонників за рівнями сформованості психолого-педагогічної компетентності нами були розроблені анкети, на основі яких виводилась комплексна оцінка для кожного досліджуваного. Ця оцінка дозволила розподілити усю генеральну сукупність курсантів за рівнями сформованості досліджуваної якості.

Запропонована нами згодом комплексна оцінка рівня психолого-педагогічної компетентності базувалась на оцінці її сформованості якості за відповідними критеріями:

- мотиваційно-світглядний;
- змістовно-діяльнісний;
- поведінковий;
- емоційно-вольовий.

З метою виведення комплексної оцінки рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності для кожного курсанта академії необхідним було встановлення фактичного рівня сформованості кожного критерію на основі відповідних показників [3, с. 92]. Для досягнення поставленої мети нами були застосовані наступні методи психолого-педагогічного дослідження: опитування, тестування та анкетування як курсантів, так і їх наставників, кураторів, педагогів, безпосередніх керівників та керівників факультетів різного рангу, бесіди з курсантами та спо-

стереження за їх навчальною та повсякденною діяльністю, аналіз продуктів освітньої діяльності курсантів, спеціалізовані методики такі, як тест-опитувальник для дослідження емоційної чуйності, тест на визначення оцінки самоконтролю в спілкуванні, тестова карта комунікативної діяльності, тест-опитувальник „Комунікативні й організаторські здібності”, модифікований опитувальник К.К.Платонова та інші. З метою отримання об'єктивної оцінки до відповідної роботи були задіяні практичні психологи усіх факультетів академії, для яких нами було розроблено протокол проведення дослідження, анкета для визначення вихідного рівня психологічних і педагогічних знань та вмінь тощо.

Крім того, з метою отримання об'єктивного комплексного показника (оцінки) досліджуваної якості додатково експертній групі було запропоновано присвоїти ваговий коефіцієнт кожному показнику в межах відповідного критерію [4, с. 150]. Отримані вагові коефіцієнти були використані для розрахунку оцінки психолого-педагогічної компетентності для кожного курсанта за кожним критерієм. Усі показники досліджуваної якості особистості курсанта оцінювались експертною групою. Для цього були розроблені спеціальні оціночні листи, в яких також враховувались результати навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Всі оцінки проводились за п'ятибальною шкалою.

Результати роботи експертної групи щодо визначення вагових коефіцієнтів та розрахункова формула для оцінки ступеня сформованості психолого-педагогічної компетентності за мотиваційно-світоглядним критерієм представлені нижче.

Враховуючи вагові коефіцієнти виставлені експертами показникам мотиваційно-світоглядного критерію, розрахункова формула його значення має вигляд:

$$MC = \frac{0,15 \cdot x_1 + 0,15 \cdot x_2 + 0,1 \cdot x_3 + 0,25 \cdot x_4 + 0,15 \cdot x_5 + 0,2 \cdot x_6}{6}, \quad (1)$$

де $x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6$ – усереднені оцінки, отримані з оцінок виставлених експертами та самооцінок курсантів за кожен окремий показник.

Аналогічним до мотиваційно-світоглядного критерію чином з врахуванням вагових коефіцієнтів, виставлених експертами, будувались формули для визначення кількісної оцінки сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників за кожним із запропонованих критеріїв.

Загальний рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності кожного майбутнього офіцера-прикордонника ми визначали, як середнє арифметичне оцінок, виставлених за кожним вищезгаданим критерієм за наступною формулою (2):

$$ППК = \frac{MC + ЗД + П + ЕВ}{4}, \quad (2)$$

де ППК – оцінка психолого-педагогічної компетентності курсанта, $MC, ЗД, П, ЕВ$ – оцінки отримані курсантами за мотиваційно-світоглядним, змістовно-діяльним, поведінковим та емоційно-вольовим критеріями відповідно.

Для розподілу курсантів за чотирма рівнями сформованості психолого-педагогічної компетентності нами була розроблена та математично обґрунтована наступна шкала (табл. 3).

Описана методика визначення комплексної оцінки рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності дозволила нам у подальшому провести кількісну оцінку досліджуваної якості особистості у курсантів академії. В результаті проведення констатувального дослідження нами були отримані результати, котрі можна оцінити з наступної таблиці (табл. 4).

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що:

Таблиця 1

Мотиваційно-світоглядний критерій

№ з/п	Показники мотиваційно-світоглядного критерію	Вагові коефіцієнти
1.	розвиток мотивації офіцера-прикордонника до професійної діяльності, потреба в отриманні позитивних результатів у професійній діяльності	0,15
2.	наявність належних ціннісних та світоглядних орієнтацій офіцера-прикордонника та дотримання моральних норм поведінки	0,15
3.	вміння формувати і підтримувати у себе та підлеглих психологічну готовність і позитивну мотивацію до відданого виконання службових обов'язків, відповідальність під час виконання службових обов'язків	0,1
4.	переконавання у необхідності формування психолого-педагогічної компетентності у прикордонних фахівців	0,25
5.	ефективність виконання службових обов'язків	0,15
6.	упевненість у правильності вибору професії прикордонника, цілеспрямоване формування своєї професійної ідентичності	0,2

Таблиця 3

Шкала оцінки рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника

№ з/п	Рівні сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника	Оцінки
1.	Низький (світоглядний)	1,0÷2,0
2.	Середній (теоретичний)	2,1÷3,0
3.	Достатній (практичний)	3,1÷4,0
4.	Високий (творчий)	4,1÷5,0

Таблиця 4

Результати дослідження рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників (у%)

№ з/п	Рівні психолого-педагогічної компетентності	Кількість курсантів 1 курсу (у %)	Кількість курсантів 2 курсу (у %)	Кількість курсантів 3 курсу (у %)	Кількість курсантів 4 курсу (у %)
1.	Низький (світоглядний)	48	43	38	32
2.	Середній (теоретичний)	43	47	48	53
3.	Достатній (практичний)	9	10	12	15
4.	Високий (творчий)	–	–	2	4

– спостерігається позитивна динаміка зміни рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників при переході з курсу на курс, але ця динаміка є досить незначною;

– ці зміни у розподілі курсантів за рівнями досліджуваної ознаки при переході з курсу на курс зумовлені певним професійним зростанням, а, отже, до четвертого курсу у курсантів відбувається накопичення професійних знань, котрі формуються під час вивчення загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін;

– якщо такі зміни мають місце, то потенціал цих дисциплін для формування психолого-педагогічної компетентності не використаний повною мірою;

– педагогічний склад не є підготовленим до формування даного особистісного утворення майбутніх офіцерів-прикордонників під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін.

З метою наочної демонстрації результатів дослідження рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників нами була побудована діаграма (рис. 1).

Крім того, для перевірки висунутого припущення щодо можливості формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін нами було проведено тестування курсантів щодо визначення рівня знань з вище зазначених дисциплін та рівня знань та вмінь з педагогіки та психології. В результаті було встановлено, існує тісний кореляційний зв'язок між професійними та психолого-педагогічними знаннями курсантів. Коефіцієнт кореляції ($r = 0,78$) за допомогою критерію Пірсона виявився значущим на рівні $p \leq 0,5$. Отримані результати свідчать про те, що чим кращі знання має курсант із загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін, тим вище його психолого-педагогічної підготовки, а це, в свою

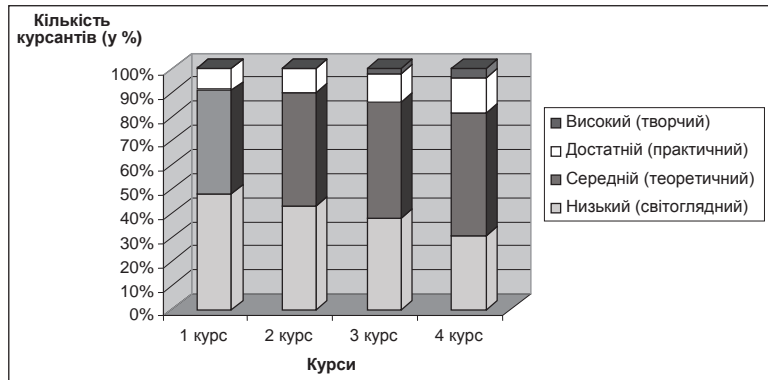

Рис. 1. Розподіл курсантів різних курсів за рівнями психолого-педагогічної компетентності

чергу, впливає на рівень сформованості психолого-педагогічної компетентності [5, с. 113–142].

Висновки та пропозиції. Розроблений оціночний апарат та представлена сукупність діагностуючих методик дозволили нам для кожного курсанта отримати об'єктивну індивідуальну комплексну оцінку сформованості його психолого-педагогічної компетентності. Дослідження реальної ситуації щодо загального рівня сформованості психолого-педагогічної компетентності у курсантів академії підтвердило наше припущення щодо недостатнього рівня її сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників та переконало у необхідності її формування у ході освітнього процесу, а саме під час вивчення загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. На нашу думку, формування та подальший розвиток психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників потребує системного, діяльнісного, особистісного та компетентнісного підходів при домінуванні системного підходу та реалізується під час освітнього процесу та діяльності курсантів.

На основі отриманих результатів у подальшому нами планується розробити концепцію формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та на її основі сформувати методичну систему забезпечення цього процесу.

Список літератури:

1. Адлер Ю.П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных условий / Адлер Ю.П., Маркова Е.П., Грановский Ю.В. – М.: Наука, 1976. – 279 с.
2. Боровик Л.В., Журавльов В.В. Основи математичного моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях: Навчально-методичний посібник. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2006. – 104 с.
3. Барабанщиков А.В. Военно-педагогическая диагностика / А.В. Барабанщиков, Н.И. Дерюгин. – М.: ВУ, 1995. – 108 с.
4. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
5. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: ООО «Речь», 2000. – 350 с.

Боровик Л.В.

Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого

ХАРАКТЕРИСТИКА СОСТОЯНИЯ СФОРМОВАННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ-ПОГРАНИЧНИКОВ

Аннотация

В статье представлена методика определения уровня сформированности психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников. Разработанный оценочный аппарат и представленная совокупность диагностируемых методик позволили нам для каждого курсанта получить объективную индивидуальную комплексную оценку сформированности его психолого-педагогической компетентности. Исследование реальной ситуации относительно общего уровня сформированности психолого-педагогической компетентности у курсантов академии подтвердило наше предположение о недостаточном уровне ее сформированности и убедило в необходимости ее формирования в ходе образовательного процесса, а именно, при изучении общевоинских и военно-специальных дисциплин. Кроме этого, в статье описаны уровни сформированности психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников и представлены соответствующие шкалы определения этих уровней.

Ключевые слова: будущие офицеры-пограничники, психолого-педагогическая компетентность, метод экспертных оценок, шкала, уровни.

Borovyk L.V.

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bogdan Khmelnytsky

CHARACTERISTICS OF THE STATE OF COMPLETENESS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS

Summary

The article presents the method of determining the level of formation of psychological and pedagogical competence of future border guard officers. The developed estimating apparatus and a set of diagnostic methods have allowed us for each cadet to get an objective, individual, comprehensive assessment of the formation of his psychological and pedagogical competence. The study of the real situation regarding the general level of formation of psychological and pedagogical competence at the academy's cadets confirmed our assumption about the insufficient level of its formation and convinced of the necessity of its formation during the educational process, namely, when studying general-military and military-special disciplines. In addition, the article describes the levels of formation of psychological and pedagogical competence of future border guard officers, the corresponding scales of determination of these levels are presented.

Keywords: future border guard officers, psychological and pedagogical competence, method of expert assessments, scale, levels.